

POLITIET

KRIPOS

MENNESKEHANDEL I NORGE – KRIMINELLE AKTØRER

ET SITUASJONSBILDE BASERT PÅ POLITIETS KILDER

// Publisert
20. desember 2017

// Trykk
Kripos

// Layout og illustrasjoner
Kripos

// Foto
Forside: Kripos

// Kontakt
E-post: kripos@politiet.no
Adresse: Brynsalléen 6,
0667 Oslo

FORORD

Kripos ønsker med denne rapporten å bidra til økt kunnskap om menneskehandel og aktørene bak denne kriminaliteten i Norge i dag.

Vi håper den økte kunnskapen kan bidra til en felles situasjonsforståelse hos publikum generelt og hos ikke-statlige organisasjoner, næringslivet, politiet og andre etater og kontrollorganer. For å forebygge og avdekke menneskehandel er det viktig at vi sammen øker innsatsen mot denne alvorlige kriminaliteten. Det kan bidra til å redusere etterspørselen etter tjenester der mennesker utnyttes, og til gode forebyggende tiltak som gjør at flere kriminelle aktører avdekkes, etterforskes og domfelles.

Politiet er ett av flere ledd i samfunnets samlede innsats for å forhindre og bekjempe menneskehandel – vår tids slaveri. Politiets mål er å forebygge kriminalitet, bekjempe de kriminelle aktørenes virksomhet og verne om de fornærmede, et lovlydig arbeidsliv og individets frihet og integritet.

Kripos, 11. desember 2017

Ketil Haukaas

Sjef Kripos

INNHOOLD

1. INNLEDNING	7
1.1 Bakgrunn og formål	7
1.2 Straffebud og internasjonale forpliktelser.....	8
1.3 Kildegrunnlag.....	10
2. HVA PÅVIRKER MENNESKEHANDELEN I NORGE?	12
2.1 Situasjonen internasjonalt	12
2.2 Drivkrefter	13
2.3 Menneskehandel og annen kriminalitet.....	18
3. UTNYTTELSESFORMER OG AKTØRER	21
3.1 Krigstjeneste og organhandel	21
3.2 Prostitusjon	21
3.3 Annen seksuell utnyttelse	22
3.4 Arbeid eller tjenester.....	22
4. BARN OG MENNESKEHANDEL	26
5. Vedlegg	31
6. Litteraturliste	32

SAMMENDRAG

Denne rapporten er i hovedsak basert på politiets egne kilder. Politiet har økende, men fremdeles mangelfull informasjon om menneskehandel.

Menneskehandel er en alvorlig form for kriminalitet som angår hele samfunnet. Den finner sted i det offentlige rom, i private hjem og på arbeidsplasser. Menneskehandel kombineres gjerne med og har grenser mot annen kriminell aktivitet som blant annet økonomisk kriminalitet, arbeidslivskriminalitet, sosial dumping og menneskesmugling. Menneskehandel kan derfor ha alvorlige konsekvenser også på samfunnsnivå ved at den undergraver både velferdsstaten og markedsmechanismene.

Gjennom menneskehandel utnyttes noen av de mest sårbare blant oss. Aktørene trenger ikke nødvendigvis å bruke vold eller true med vold når ofrene befinner seg i en livssituasjon med få valgmuligheter. Fraværet av valgmuligheter kan skyldes lav alder, nedsatt funksjonsevne, fattigdom, gjeld og manglende tilgang på utdanning og lovlig arbeid. Dette gjør ofrene mer sårbare for de kriminelles løfter om inntekt, ekteskap eller andre relasjoner, eller trusler mot offerets familie. I slike situasjoner kan sårbare mennesker utnyttes nettopp fordi de har få reelle eller akseptable alternativer.

Informasjon, etterforskningsaker og dommer viser at barn utnyttes til menneskehandel både i og fra Norge. Samtidig som antall barn som oppgis å være potensielle ofre for menneskehandel i Norge synker, er tallene urovekkende høye i Europa og stigende i Sverige.

Menneskehandel i Norge påvirkes av en rekke faktorer. I tillegg til de kriminelle aktørenes evne og vilje til å begå denne typen kriminalitet og politiets og samfunnets mottiltak kan det store antallet sårbare mennesker i Europa, mobiliteten innad i Schengenområdet, kjøpekraften, velferdsgodene og digitaliseringen i Norge, og sist, men ikke minst, nye teknologiske verktøy, påvirke hvordan situasjonen innen menneskehandel utvikler seg.

Politiet har de siste årene fått økt innsikt i aktørenes framgangsmåter. Tradisjonelt har politiet i hovedsak avdekket menneskehandel med henblikk på prostitusjon og annen seksuell utnyttelse, men vier nå mer av sin oppmerksomhet mot utnyttelse til arbeid og tjenester. Politiet har ikke informasjon om at mennesker i Norge utnyttes til krigstjeneste eller organhandel.

Forebygging skal være politiets primærstrategi på alle kriminalitetsområder. Menneskehandel kan være krevende og kompleks å avdekke, etterforske og føre for retten. Det gjør det desto viktigere å vise at politiet har vilje og evne til å bekjempe og forebygge handlingene til de kyniske og tilpasningsdyktige aktørene vi her står overfor. Samtidig finnes det en rekke tiltak som næringsliv og ikke-statlige organisasjoner, presse og publikum, politiet og andre offentlige instanser bør samarbeide om, for å beskytte sårbare mennesker mot potensiell menneskehandel.

- // Menneskehandel i Norge utføres av både enkeltpersoner og av mer organiserte grupper.
- // De kriminelle utnytter ofte mennesker som er sårbare på grunn av fattigdom, gjeld, lav alder, mangel på utdanning og arbeid eller nedsatt funksjonsevne. Ofrene har gjerne få reelle valgmuligheter. Utnyttelse av sårbare mennesker skjer i en rekke sektorer, som for eksempel bilpleie, oppussing, bygg og anlegg, dagligvare, renhold, landbruk, eller til prostitusjon og seksuell utnyttelse.
- // Norges gode kjøpekraft og etterspørsel etter billige varer og tjenester fra private og offentlige kunder skaper rom for utnyttelse til arbeid.
- // Barn utnyttes til ulike formål. Norske borgere kan tilrettelegge og betale for menneskehandel med barn i andre land, oftest fattige land, via internett.
- // Menneskehandel kan være vanskelig å oppdage. Politiet ønsker økt informasjon om mulig menneskehandel. Send tips om mulig utnyttelse til tips@politiet.no.

1. INNLEDNING

I dette kapittelet beskrives bakgrunnen for og formålet med rapporten. Deretter følger en juridisk gjennomgang av straffebudene som omhandler menneskehandel og slaveri, Norges internasjonale forpliktelser til å forebygge og bekjempe menneskehandel, samt en oversikt over anmeldelser de to siste årene. Til sist redegjøres det for rapportens kildegrunnlag.

1.1 Bakgrunn og formål

Menneskehandel bryter grunnleggende menneskerettigheter og er en alvorlig form for kriminalitet som rammer hardt både på samfunns- og individnivå. Den begås ofte som et ledd i annen organisert kriminalitet. I *Disponeringsskrivet for politi- og lensmannsetaten 2017* og *Riksadvokatens rundskriv nr. 1/2017* omtales bekjempelse av menneskehandel som en nasjonal prioritering.

Riksadvokaten har i 2016 og 2017 påpekt at flere menneskehandelssaker bør avdekkes. Politiet må være mer proaktive i sin tilnærming til denne kriminaliteten og kan ikke vente på anmeldelser fra ofrene. Politiet har fått instruksjoner om å styrke sin kompetanse på området og skal aktivt forsøke å avdekke lukkede miljøer som står bak menneskehandelen, og gjennomføre mer målrettet finansiell etterforskning.¹

Regjeringen la i desember 2016 fram en ny handlingsplan mot menneskehandel.² I planen fremmes krav om blant annet forbedringer i politiets organisering og innsats. Kripos fikk i statsbudsjettet for 2017 fem millioner kroner til innsats mot menneske-

handel. Bevilgningen har blant annet bidratt til å muliggjøre denne rapporten.³

I *Rammer og retningslinjer for etablering av nye politidistrikter* beskrives en standardisert funksjon viet arbeid mot menneskehandel som skal opprettes i alle distriktene. Denne funksjonen skal sørge for en helhetlig tilnærming til både forebygging og etterforskning innenfor samtlige former for utnyttelse.⁴

Formålet med rapporten er å gi en situasjonsbeskrivelse av menneskehandelen i Norge i dag og aktørene bak denne kriminaliteten basert på politiets kilder. Vi gjør dette gjennom å besvare følgende spørsmål:

- Hvilke drivkrefter påvirker menneskehandelen i Norge i dag?
- Hvilke aktører står bak menneskehandelen?
- Hvilke typer kriminalitet grenser menneskehandel mot?
- Hva er nåsituasjonen innenfor de ulike formene for utnyttelse?
- I hvilken grad utsettes barn for menneskehandel?

Rapporten er ment som et supplement til kunnskapen hos ikke-statlige organisasjoner, næringsliv og andre etater og kontrollorganer, og som et bidrag til en felles situasjonsforståelse og til samfunnets samlede innsats mot menneskehandel.⁵

1 Riksadvokatens rundskriv nr. 1/2017. *Riksadvokatens mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen*.

2 Justis- og beredskapsdepartementet. 2016. *Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel*.

3 Også i statsbudsjettet for 2018 fikk Kripos fem millioner kroner til arbeidet mot menneskehandel.

4 Politidirektoratet. *Rammer og retningslinjer for de nye politidistriktene, versjon 1.2. 2016*.

5 For Kripos' forrige offentlige analyse av menneskehandel, se Kripos. 2015. *Trendrapport 2016. Organisert og annen alvorlig kriminalitet i Norge. Kripos har også bidratt i utarbeidelsen av deler av rapporten til Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM). 2017. Rapport fra Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel 2016. Den fokuserer på ofrene for menneskehandel*.

§ 257. Menneskehandel

Den som ved vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd tvinger, utnytter eller forleder en person til

- a) *prostitusjon eller andre seksuelle ytelser,*
- b) *arbeid eller tjenester, herunder tiggning,*
- c) *krigstjeneste i fremmed land, eller*
- d) *å samtykke i fjerning av et av vedkommendes indre organer, straffes for menneskehandel med fengsel inntil 6 år.*

På samme måte straffes den som

- a) *legger forholdene til rette for slik tvang, utnyttelse eller forledelse som nevnt i første ledd ved å anskaffe, transportere eller motta personen,*
- b) *på annen måte medvirker til tvangen, utnyttelsen eller forledelsen, eller*
- c) *gir betaling eller annen fordel for å få samtykke til en slik handlemåte fra en person som har myndighet over den fornærmede, eller som mottar slik betaling eller fordel.*

Den som begår en handling som nevnt i første eller annet ledd mot en person som er under 18 år, straffes uavhengig av om vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd er anvendt. Den som var uvitende om at fornærmede var under 18 år, straffes hvis han på noe punkt kan klandres for sin uvitenhet.

§ 258. Grov menneskehandel

Grov menneskehandel straffes med fengsel inntil 10 år. Ved avgjørelsen av om overtreddelsen er grov skal det særlig legges vekt på om den som ble utsatt for handlingen, var under 18 år, om det ble brukt grov vold eller tvang og om handlingen har medført betydelig utbytte. Den som var uvitende om at fornærmede var under 18 år, straffes hvis han på noe punkt kan klandres for sin uvitenhet.

1.2 Straffebud og internasjonale forpliktelser

Menneskehandel og grov menneskehandel omhandles i straffeloven kapittel 24 *Vern av den personlige frihet og fred*.⁶ Norge fikk en egen bestemmelse mot menneskehandel i 2003. Menneskehandel rammes av straffeloven 2005 §§ 257 og 258. Bestemmelsene er en videreføring av straffeloven 1902 § 224 første til tredje ledd.

Strafferammen ble ved vedtakelsen av ny straffelov hevet til fengsel i inntil 6 år. Straffeloven 1902 § 224 fjerde ledd om grov menneskehandel er videreført i straffeloven 2005 i et eget straffebud, § 258, med strafferamme på fengsel inntil 10 år. Dersom forholdet er begått som ledd i aktivitetene til en organisert kriminell gruppe, kan fengselsstraffen forhøyes med inntil 6 år, jf. § 79 i samme lov. Medvirkning til menneskehandel rammes av § 15.

Aktsomhetsnormen i straffeloven 1902 § 224 tredje og fjerde ledd ved utnyttelse av personer under 18 år ble skjerpet ved lov av 30. juni 2006 nr. 48, hvoretter uvitenhet om alder ikke utelukker straff med mindre «ingen uaktsomhet foreligger i så måte». Bakgrunnen for lovendringen er nærmere omtalt i Ot.prp. nr. 50 (2005–2006). Dette er et særskilt strengt aktsomhetskrav hvor det er tilstrekkelig at tiltalte har utvist den laveste graden av uaktsomhet for å bli holdt ansvarlig for sin uvitenhet. Aktsomhetskravet i §§ 257 og 258 skal forstås på samme måte selv om det er formulert noe annerledes, jf. Ot.prp.nr.22 (2008–2009) kap. 16.7, merknader til § 307.

Den gamle straffeloven 1902 § 224 inneholdt opprinnelig en skjerpet straff for frihetsberøvelse

⁶ Plasseringen i nettopp dette kapittelet påpekes i en dom fra Høyesterett i 2006 (HR-2006-222-A-Rt-2206-111), se nettløse per 13.11.2017: <https://lovdata.no/pro/#document/HRSTR/avgjorelse/hr-2006-222-a?searchResultContext=1129>.

i visse tilfeller. Bestemmelsen ble i 2003 endret til å inneholde et generelt forbud mot menneskehandel. Bakgrunnen for lovendringen var Norges tilslutning 13. desember 2000 til FN-konvensjonen av 15. november samme år om grensekryssende organisert kriminalitet⁷, herunder den såkalte Palermo-protokollen om menneskehandel.⁸ De norske straffebudene går på enkelte punkter lenger enn protokollens forpliktelser ved at de rammer de som foretar selve utnyttelsen, ikke kun bakmennene.

Norge er tilsluttet Europarådets konvensjon om tiltak mot menneskehandel. Konvensjonens mål er å forebygge og bekjempe nasjonal og internasjonal menneskehandel, beskytte og hjelpe ofre, sikre effektiv straffeforfølgning av bakmennene og fremme internasjonalt samarbeid for å nå disse målene. For å sikre en effektiv gjennomføring av konvensjonens bestemmelser er det opprettet en egen overvåkingsmekanisme: Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA). Konvensjonen forplikter politiet til å samarbeide på tvers av landegrensar i menneskehandelsaker.⁹ Konvensjonens artikkel 26 pålegger statene å påse at ofre for menneskehandel ikke i urimelig utstrekning selv utsettes for straffeforfølgning.

Norge er blant annet tilsluttet EUs direktiv om forebygging og bekjempelse av menneskehandel¹⁰, FNs barnekonvensjon og FNs bærekraftsmål.¹¹

7 United Nations Convention Against Transnational Organized Crime. 2000.
8 Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children. Palermo-protokollen supplerer FNs konvensjon mot grensekryssende kriminalitet og innebærer at konvensjonsstatene er forpliktet til å kriminalisere menneskehandel, jf. artikkel 5 nr. 1. Se vedlegg.
9 Norsk politi samarbeider med en rekke stater og organisasjoner om bekjempelse av menneskehandel, herunder Europol, Eurojust og Interpol.
10 Direktivet er bindende for EUs medlemsland.
11 Å avskaffe moderne slaveri og menneskehandel inngår i mål 5, 8 og 16. Se vedlegg. Nettlenke per 23.10.2017: https://www.regjeringen.no/no/tema/utenriksaker/utviklingssamarbeid/sdg_oversikt/id2505654/. Norge er også tilsluttet FNs kvinnekonvensjon, Europarådets konvensjon om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner (trådte i kraft 1.11.2017) og Europarådets konvensjon om beskyttelse av barn mot seksuell utnyttelse og seksuelt misbruk (ikke trådt i kraft).

Registrert menneskehandel

42 menneskehandelslovbrudd ble anmeldt i 2016. Det var en nedgang på 24 % sammenliknet med 2015, da 55 slike saker ble anmeldt. 4 anmeldelser for grov menneskehandel ble registrert i 2016, mot 7 i 2015.¹² Majoriteten av anmeldelsene dreier seg om utnyttelse til prostitusjon eller andre seksuelle formål.

I 2017 er det fram til 1. oktober registrert 32 menneskehandelslovbrudd, mot 31 i tilsvarende periode i 2016.

Disse sakene kjennetegnes ofte av at utnyttelsen har foregått over relativt lang tid. 10 av disse sakene er følgelig registrert som brudd på gammel straffelov 1902, fordi den kriminelle handlingen begynte før ny straffelov trådte i kraft. Av disse 32 sakene gjaldt 20 utnyttelse til prostitusjon, 5 grov menneskehandel, 9 utnyttelse til arbeid og 3 tilrettelegging for menneskehandel.¹³

Vår tids slaveri

Menneskehandel omtales ofte som vår tids slaveri, eller også som moderne slaveri. Denne betegnelsen brukes av norske myndigheter, FN og flere vestlige stater.¹⁴ Storbritannia vedtok i 2015 en lov mot moderne slaveri som omfatter menneskehandel.¹⁵ I Norges straffelov 2005 skilles det imidlertid mellom slaveri og menneskehandel. Etter § 259, som har en strafferamme på fengsel inntil 21 år, er det straffbart å bringe en annen person inn i slaveri, å utøve

12 Politidirektoratet. 2017. *Anmeldt kriminalitet og straffesaksbehandling 2016. Kommenterte STRASAK-tall.*

13 STRASAK-uttrekk foretatt per 22.10.2017.

14 Se f.eks. Justis- og beredskapsdepartementet. 2016. *Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel*, US Department of State <https://www.state.gov/j/tp/what/>, ILO http://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_575479/lang-en/index.htm pr 4.11.2017, Australias statsadvokat <https://www.ag.gov.au/consultations/pages/modern-slavery-in-supply-chains-reporting-requirement-public-consultation.aspx>, og Salvation Army <https://www.salvationarmy.org.uk/spot-signs-modern-slavery>, alle nettlenker per 4.11.2017.

15 Se nettlenke per 4.11.2017: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/30/contents>

slavehandel eller transport av slaver eller personer bestemt for slavehandel.

Dersom noen gjøres til slave som et ledd i et utbredt eller systematisk angrep mot en sivilbefolkning, vil forholdet kunne straffes som en forbrytelse mot menneskeheten, jf. straffeloven 2005 § 102 første ledd bokstav c. Utnyttelse av noens arbeidskraft som ikke er av en slik karakter at det kan regnes som slaveri, vil kunne rammes av § 257 første ledd bokstav b.

1.3 Kildegrunnlag

Rapporten baserer seg i all hovedsak på følgende av politiets informasjonskilder fra perioden 1.1.2016 til 2.10.2017:

- innrapporteringer og etterretningsoppsommeringer fra politidistriktene
- informasjon fra politidistriktene og særorganene innrapportert til det nasjonale menneskehandelsprosjektet i politiets etterretningsregister
- rapporter fra særorganer, Politidirektoratet og Nasjonalt tverretatlig analyse- og etterretnings-senter (NTAES)
- rapporter fra Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM)¹⁶
- politiets straffesaksregister
- rettsavgjørelser i perioden 1.1.2016–31.8.2017.

Politidistriktene har bidratt med informasjon og kunnskap på ulike vis, for eksempel i den nasjonale kompetansegruppen mot menneskehandel. Samtidig oppgir flere politidistrikter at de ikke har utarbeidet noen analyse av menneskehandelen i sitt distrikt. Kripas har mangelfull informasjon fra enkelte politidistrikter, og flere av dem grunngir dette med svakheter eller hull i eget kunnskapsgrunnlag.

Kildegrunnlaget omfatter videre rapporter og informasjon fra internasjonale politikilder som Europol, Eurojust og Interpol, samt fra norske og internasjonale ikke-statlige organisasjoner.

Statistikk er en begrenset del av kildegrunnlaget. Politiet registrerer langt færre menneskehandelslovbrudd i Norge enn det er grunn til å tro finner sted.¹⁷ Norge fikk en ny straffelov som trådte i kraft i oktober 2015. Dette inkluderte et nytt kodeverk og førte til et statistikkbrudd. På grunn av dette statistikkbruddet oppgis bare tall fra 2016 og 2017. Siden den totale registrerte saksmengden er liten, kan flere faktorer påvirke om det er registrert en økning eller nedgang fra ett år til et annet.

Dommer inngår også i rapportens kildegrunnlag. Fra menneskehandelsforbudet ble innført i 2003 og frem til 1. juli 2017 er det avsagt totalt 46 fellende dommer. En av disse er ikke rettskraftig.¹⁸

Det har vært en utfordring at det foreligger relativt lite informasjon om menneskehandel i politiets registre. Politiets kunnskap er delvis styrt av egen innsats, som er politisk bestemt og gjenstand for målstyring. Politiet har fått noe mer kunnskap om

¹⁶ Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM) i Politidirektoratet utarbeider en årlig tilstandsrapport om situasjonen på menneskehandelsfeltet i Norge. Rapporten kartlegger omfanget av mulige ofre som mottar bistand fra myndigheter og hjelpetiltak, gir oversikt over straffesaker, belyser utfordringer og gir innspill til forbedringstiltak.

¹⁷ Jf. *Straffesaksbehandlingen i politiet i 2016 – Riksadvokatens bemerkninger*.

¹⁸ For oversikt over dommene, se Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM). 2017. *Rapport fra Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel 2016*.

menneskehandel og en økt erkjennelse av at denne aktiviteten foregår også i Norge. Imidlertid er det som allerede nevnt, lave anmeldelsestall, få domfellelser, samt et begrenset antall etterforskede og irettførte saker.

Mangelfull informasjon gjelder for menneskehandel generelt, for samtlige utnyttelsesformer og for menneskehandel med barn. Det kan ha flere årsaker: Det kan reflektere politiets innsats. Det kan skyldes at ofrene ikke tør, ønsker eller kan anmelde saken. Det kan også skyldes at saker som etterforskes som menneskehandel, bevismessig kategoriseres under andre straffebestemmelser fordi menneskehandelen er utfordrende å bevise.¹⁹

Politidistriktene fremhever at kamp om ressurser til andre prioriterte kriminalitetsformer og for lite kompetanse og prioritering av menneskehandel er blant utfordringene i arbeidet med denne kriminalitetsformen.²⁰ Politiet har mest erfaring med menneskehandel der formålet er prostitusjon, i mindre grad seksuell utnyttelse over internett eller til arbeid eller tjenester.

19 Politidirektoratet. 2017. *Anmeldt kriminalitet og straffesaksbehandling 2016. Kommenterte STRASAK-tall.*

20 Se Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM). 2017. *Rapport fra Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel 2016.*

2. HVA PÅVIRKER MENNESKEHANDELEN I NORGE?

I dette kapittelet beskrives en rekke faktorer som på ulikt vis påvirker menneskehandels-situasjonen i Norge. Først redegjøres det kort for situasjonen på området internasjonalt. Deretter peker vi på en rekke drivkrefter som kan påvirke utviklingen framover. Avslutningsvis omtales grensene mellom menneskehandel, sosial dumping og arbeidslivskriminalitet og mellom menneskehandel og menneskesmugling.

2.1 Situasjonen internasjonalt

Menneskehandel har eksistert i lang tid. Den foregår både som grensekryssende kriminalitet og innenfor en stats grenser. FNs kontor for narkotika og kriminalitet (UNODC) anser menneskehandel, våpen og narkotika som de tre største ulovlige markedene globalt. Menneskehandel og menneskesmugling er blant de kriminalitetsfenomenene som i dag tiltrekker seg flest organiserte kriminelle grupper. Det finnes imidlertid ikke entydige tall på feltet. Menneskehandel antas å være en av de mest lukrative ulovlige virksomhetene i Europa, og UNODC anslår at kriminelle grupper har en årlig profitt på om lag 3 milliarder amerikanske dollar på verdensbasis.²¹ Et nylig estimat tyder på at over 40 millioner mennesker ble utnyttet til menneskehandel globalt i 2016.²² Nær sagt alle regioner og land berøres, som opphavs-, transitt- eller destinasjonsland.

Europol karakteriserer menneskehandel som et stabilt kriminelt marked basert på den betydelige profitten aktiviteten genererer, men også på utprøvde og velfungerende framgangsmåter, etablerte transportruter og jevn etterspørsel i markedet.²³

Menneskehandelen har blitt mer sammensatt og kompleks de senere årene. For ti år siden handlet menneskehandel primært om utenlandske kvinner som ble transportert til velstående land for prostitusjon.²⁴ I dag er den tradisjonelle strømmen av ofre for menneskehandel fra Øst- til Vest-Europa erstattet av flere og mer sammensatte strømninger i hele Europa. Kriminalitetsformen fremstår som mer kompleks hva gjelder kriminelle aktører, utnyttelsesformer og ofre.

Den mest utbredte formen for utnyttelse i Europa og i verden for øvrig er fremdeles prostitusjon, men antall ofre som utnyttet til arbeid, øker i Europa. I Vest- og Sør-Europa er 30 % av de identifiserte ofrene utnyttet til arbeid, mens dette er den dominerende utnyttelsesformen blant identifiserte ofre i både Øst- og Sentral-Europa, Nord-Afrika, Midt-østen og Afrika sør for Sahara.²⁵

Ofrenes profil har endret seg. De senere årene er det identifisert flere mannlige ofre. Det er usikkert i hvilken grad dette skyldes endring i kriminalitetsbildet og politiets innsats. Selv om de fleste identifiserte ofrene fremdeles er kvinner, utgjør barn og menn nå en større gruppe enn for ti år siden.

21 UNODC nettlénke per 23.10.2017: <https://www.unodc.org/toc/en/crimes/human-trafficking.html>

22 ILO & Walk Free Foundation. 2017. *Global estimates of modern slavery: Forced labour and forced marriage*.

23 Europol. 2015. *Exploring tomorrow's organised crime*.

24 UNODC. 2016. *Global report on trafficking in persons 2016*.

25 *ibid.* og Europol. 2017. *Serious and organised crime threat assessment. Crime in the age of technology (SOCTA)*.

Globalt utgjør barn 28 % og menn 21 % av gruppen identifiserte ofre.²⁶ Den samme trenden gjør seg gjeldende i Europa.

I 2016 hadde 158 stater kriminalisert de fleste former for menneskehandel i tråd med Palermo-protokollen, mot 33 stater i 2003. Dette er et langt steg i riktig retning til tross for at de fleste lands lovgivning på området er av nyere dato, og at antall dommer er lavt i mange land. Det tar tid og ressurser å etablere rettssystemer med tilstrekkelig erfaring til å avdekke, etterforske og rettsforfølge aktører som begår menneskehandel.

2.2 Drivkrefter

En rekke drivkrefter, som samfunnstrekk både i og utenfor Norge, kan fremme og hemme menneskehandel i Norge. Under omtales noen av de mest sentrale. De oppgis ikke i prioritert rekkefølge.

Kriminelle aktørers evne og vilje

Kriminelle aktører har vilje og evne til å utføre menneskehandel i Norge. Menneskehandel utføres både av enkeltindivider og av mer organiserte grupper og nettverk. Enkeltindivider som er involvert i menneskehandel, har ofte et begrenset nettverk, særlig når de utnytter et lite antall ofre, og når utnyttelsen foregår på et begrenset geografisk område.²⁷

Kriminelle grupper som er involvert i menneskehandel, har ofte en løs organisasjonsstruktur basert på familietilknytning eller felles etnisitet.

De fremstår som fleksible, ettersom de gjerne flytter virksomheten til land der de anser profitten som størst, og risikoen for å bli oppdaget og etterforsket som minst. De opererer ofte i uavhengige celler som står for ulike deler av menneskehandelen, som rekruttering, transport eller selve utnyttelsen.²⁸

Gruppene er ofte relativt små, men klarer å håndtere flere ofre og å transportere dem innad i og mellom land for utnyttelse. Gruppene har etablert baser for transport og har kontakter i både opphavs-, transitt- og destinasjonsland.

Noen nettverk og grupper forflytter også sine ofre mellom ulike kontinenter. Disse aktørene fremstår som organiserte. Denne interkontinentale virksomheten krever mer planlegging og flere involverte personer, gjerne i flere land og med flere oppgaver. Det er sannsynlig at disse organiserte aktørene bedriver menneskehandel i kombinasjon med andre lovbrudd. Det kan dreie seg om menneskesmugling, dokumentforfalskning og hvitvasking eller utnyttelse av ofrene til annen kriminalitet, som narkotikaproduksjon, vinningskriminalitet eller brudd på trygdellovgivningen.

De kriminelle aktørene bruker både falske og ekte dokumenter for å registrere ofre i EU-land. De benytter seg ofte av kriminelle tilretteleggere innen ulike sektorer og yrkesgrupper, som finansinstitusjoner eller rettslige institusjoner. Slike profesjonelle hjelpere kan påta seg rollen som en pålitelig tredjepart slik at den kriminelle organisasjonen unngår kontrolltiltak, for eksempel mot hvitvasking.²⁹

²⁶ UNODC. 2016. *Global report on trafficking in persons 2016*.
²⁷ Europol. 2016. *Situation report. Trafficking in Human Beings in the EU*.

²⁸ Europol. 2017. *Serious and organised crime threat assessment. Crime in the age of technology (SOCTA)*.
²⁹ *ibid.*

I tillegg utnyttes smutthull i EU- og EØS-landenes lovgivning til å innhente lovlige arbeidstillatelser, gjerne med bruk av stråselkaper, falske helsekort og arbeidsrelaterte dokumenter og gjennom rekruttering av ofre som allerede har fått innvilget opphold i andre EU-land.³⁰

Kriminelle aktører opererer ofte gjennom eierskap eller infiltrasjon i næringsvirksomhet eller ved at slik virksomhet brukes til å dekke over ulovlig aktivitet, eller til å utøve press mot ansatte. For eksempel kan hoteller, kaféer og massasjestudioer være dekkvirksomheter for utnyttelse til prostitusjon.

Aktørene fører regelmessig kriminelt utbytte tilbake til sine opphavsland.³¹ Penger forflyttes både elektronisk og fysisk. Europol rapporterer om en tendens til at ofre utnyttes til å overføre og frakte kriminelt utbytte elektronisk og fysisk på vegne av de kriminelle gruppene. Ved elektronisk overføring sendes ofte flere mindre beløp til en rekke mottakere i et forsøk på å skjule knytningene mellom de kriminelle og for å unngå mistanke. Aktørene misbruker også ofrenes identitet til slike overføringer gjennom å opprette bankkonti, registrere stråselkap, leie lokaler eller betale fakturaer i ofrenes navn. Ved fysisk forflytting av penger brukes kurerer, for eksempel på fly eller med bil.

Videre gjennomfører de kriminelle gruppene en rekke tiltak for å minske risikoen for å bli oppdaget, som hyppig skifte av kjøretøy, kontantbetaling, rotasjon av ofre, flytting av utbytte før det tilbakeføres til opphavslandet. De bruker også digitale overvåkingssystemer, korruperte tilretteleggere, falske ID-dokumenter og fysisk og psykisk vold mot ofre.

Ofre kan også bli presset til å søke om asyl i transitlandet eller til å avgi falsk forklaring til politiet.

Gjerningspersonene er både menn og kvinner. Menn utgjorde om lag 70 % av personene som var mistenkt, tiltalt og dømt for menneskehandel i Vest- og Sør-Europa i 2016.³² Kvinnelige gjerningspersoner har ofte mindre sentrale, men mer synlige roller.³³ De ser ofte ut til å ha ansvar for rekruttering i opphavslandet og innsamling av profitt fra ofrene, bestilling av flyreiser eller annonsering på internett, og de er ofte delaktige i forbindelse med kontrollen av yngre ofre. Kvinnelige aktører er særlig kjent i saker hvor det er tett kontakt mellom gjerningsperson og offer, eller når det er en familierelasjon mellom gjerningsperson og offer. I slike saker kan det at offer og gjerningsperson er av samme kjønn, gjøre det enklere å oppnå offerets tillit.

Ofte inngår aktørene et slags forretningsmessig forhold til de potensielle ofrene. I mange tilfeller er den fornærmede klar over hvilken type arbeid de skal utføre, men ikke omfanget av utnyttelsen.

Menneskehandlere retter sin virksomhet målrettet mot voksne og barn i sårbare situasjoner. Det kan være voksne eller barn som lever under usikre eller vanskelige sosiale eller økonomiske forhold, personer med psykiske problemer eller fysiske funksjonshemninger og personer som sliter med alkohol- eller narkotikaavhengighet.³⁴ Aktørene antas fortsatt å ville transportere ofrene til EU-land med store muligheter for seksuell utnyttelse og utnyttelse til arbeid.

³⁰ *ibid.*

³¹ Europol. 2016. *Situation report. Trafficking in Human Beings in the EU.*

³² UNODC. 2016. *Global report on trafficking in persons 2016.*

³³ Et unntak er nigerianske nettverk, hvor kvinner spiller en mer sentral rolle.

³⁴ Europol. 2017. *SOCTA.*

Gjerningspersonene i destinasjonsland som Norge er ofte statsborgere i landet eller har samme nasjonalitet som ofrene.³⁵ Gjerningspersonen og den fornærmede snakker ofte samme språk og har samme etniske bakgrunn. Gjerningspersonen utnytter gjerne slike fellestrekk for å etablere tillit for å kunne utføre menneskehandelen. I 2016 ble det identifisert mulige ofre i Norge fra 42 ulike land. I hovedsak kom de fra Nigeria, Romania, Pakistan, Bulgaria, Filippinene, Marokko og India.³⁶ Det er sannsynlig at gjerningspersoner fra disse landene er blant aktørene som oftest opererer i Norge.

Sårbare mennesker i Europa

I dag er det et stort og økende antall mennesker, både europeiske borgere og tredjelandsborgere, som søker bedre levevilkår for seg og sine nærmeste. Kriminelle aktører har derfor tilgang på et stort antall sårbare mennesker i Europa.

En grunn til at mange er sårbare, er at flere av EU-landene har langt større sosio-økonomiske forskjeller i befolkningen enn Norge. Dette kan gi personer og grupper begrensede valgmuligheter og bidra til at de blir sårbare for press, forledelse eller tvang. Norge anses samtidig som en attraktiv destinasjon med mulighet for økt inntekt og et bedre liv for disse menneskene.

En annen sårbarhetsgrunn er det store antallet migranter, flyktninger og asylsøkere i Europa som har flyktet fra blant annet fattigdom, kriser, krig og konflikter i Afghanistan, Syria og Irak.

Høsten 2015 opplevde Europa den største migrasjons- og flyktningsstrømmen i nyere tid, noe som har gitt kriminelle aktører tilgang på mange potensielle ofre, herunder mange barn og unge. Ifølge Europol har migrasjonskrisen ikke hatt merkbar effekt på utnyttelse til arbeid i EU, men noen studier viser at menneskehandlere i økende grad retter sin aktivitet mot irregulære migranter og asylsøkere i EU for utnyttelse.³⁷

Konflikter i land som Syria og rekrutteringsvilje fra terrorgrupper som ISIL og Al-Shabaab kan i fremtiden øke faren for menneskehandel med norske statsborgere til krigstjeneste i utlandet.

Etterspørselen i Norge

Norge er et velstående land med god kjøpekraft der både private forbrukere og offentlige kunder kontinuerlig etterspør billige varer og tjenester. Hard konkurranse tilbyderne imellom presser prisene ned og skaper nye muligheter for utnyttelse i det legale arbeidsmarkedet, særlig til arbeid. Bruk av underleverandører i mange ledd fører til dårligere oversikt over reelle arbeidstakere og muliggjør utnyttelse. På privatmarkedet er det for eksempel etterspørsel etter billig arbeidskraft til hus- og bilvask og oppussing.

I tillegg tilbyr Norge gode velferdsordninger i et system som i stor grad er basert på tillit. I sum bidrar dette til å gjøre Norge til et attraktivt marked med gode inntektsmuligheter for kriminelle aktører.

³⁵ *ibid.* og Europol. 2016. *Situation report. Trafficking in Human Beings in the EU.*

³⁶ Se Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM). 2017. *Rapport fra Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel 2016.*

³⁷ Europol. 2017. *SOCTA.*

En av drivkreftene for organhandel internasjonalt er større etterspørsel enn tilbud på organer til transplantasjon. Dette skaper et marked for ulovlig organhandel. Interpol melder at menneskehandel med kjøp og salg av organer som mål er et økende problem, spesielt handel med nyrer.³⁸ Andre mulige drivere er store globale, økonomiske ulikheter, en aldrende befolkning samt en økning i tilfeller av diabetes i industriland. Norge er slik sett et mulig marked for ulovlige organer.

Internett og teknologisk utvikling

Internett og andre teknologiske fremskritt har gitt oss en rekke fordeler og gjort geografisk avstand mindre relevant. Informasjons- og kommunikasjonsteknologi er blitt en stadig viktigere del av dagliglivet. I Norge digitaliseres stadig flere tjenester, og nordmenn eksponeres jevnlig for nye digitale løsninger. I 2016 rangerte World Economic Forum Norge som verdens 4. mest digitaliserte land, og vi var på 18. plass i bruk av IKT i offentlig forvaltning, opp fra en 24. plass i 2015.³⁹

Internett og ny teknologi har også tilført tradisjonell kriminalitet nye dimensjoner. Internett brukes i stadig større grad av kriminelle som en kommunikasjonskanal og markeds plass for kjøp og salg av ulovlige varer og tjenester. Internett og kommunikasjonsteknologi brukes i betydelig grad i alle faser av menneskehandelen i dag, fra rekruttering, transport og innløsning til selve utnyttelsen og kontrollen av ofrene, samt pengeoverføringer.⁴⁰ Mye av den nye teknologien som benyttes av de kriminelle aktørene, er rimelig, utbredt og tilgjengelig via mobiltelefon. Dataverktøy bidrar således til å effektivisere

menneskehandelen. Flere av ofrene eksponeres for kriminelle aktører via sosiale medier og markeds sider på internett. Internett og teknologi er også viktige verktøy for aktørene bak menneskesmugling, i tilknytning til bruk av falske dokumenter og har også skapt flere kanaler for overføring, nedlasting og deling av overgrepsmateriale.

Det er sannsynlig at flere norske borgere i fremtiden vil knyttes til menneskehandel med henblikk på seksuell utnyttelse via internett av barn i utlandet.

At Norge er et velstående land og i verdenstoppen i internettbruk, gjør det enkelt å operere her for menneskehandelsaktører. Teknologiutviklingen har i stor grad bidratt til at de kriminelle kan operere med lavere oppdagelsesrisiko enn tidligere, blant annet gjennom anonymisert og kryptert kommunikasjon på internett. Samtidig kan lukkede internettfora bidra til å normalisere kriminell adferd, slik at flere begår kriminalitet de ellers ikke ville begått.

Stor mobilitet i Schengenområdet

I dag er mobiliteten mellom verdensdeler og land stor, særlig i Europa. Schengenavtalen etablerte et omfattende politisamarbeid, og Schengensamarbeidet gjør det også enklere for bedrifter å selge varer og tjenester på tvers av grensene.

Mennesker som oppholder seg innenfor Schengenområdet, kan bevege seg fritt til Norge uten ordinær passkontroll. Dette gjelder både tredjelandsborgere og EU-/EØS-borgere.

³⁸ Interpol, nettløse per 6.9.2017: <https://www.interpol.int/Crime-areas/Trafficking-in-human-beings/types-of-human-trafficking>.

³⁹ World Economic Forum. 2016. *The Global Information Technology Report*.

⁴⁰ Europol. 2014. *Trafficking in human beings and the Internet. Intelligence notification*.

Mennesker med statsborgerskap i land utenfor EU/EØS kan besøke Norge som turister eller forretningsreisende med et Schengenvisum. De kan også fritt oppholde seg i et Schengenland i inntil tre måneder, dersom de har oppholdstillatelse i et Schengenland. Passfriheten innenfor Schengensamarbeidet gjør det enklere for kriminelle å forflytte seg og sine potensielle ofre mellom EU-/EØS-land.⁴¹ Dette minsker muligheten for oppdagelse, vanskeligjør bevissikring og irettføring og krever utstrakt og ressurskrevende internasjonalt politisamarbeid.

Politiets mottiltak

Riktige og målrettede tiltak fra politiet kan bidra til å forebygge og bekjempe menneskehandel både nasjonalt, lokalt og internasjonalt.

Forebygging er politiets primærstrategi. I forebygging av menneskehandel kan politiet ta særlig ansvar for å avverge kriminelle handlinger før de gjennomføres, å avskrekke potensielle gjerningspersoner til å avstå fra menneskehandel gjennom trussel om straff eller andre sanksjoner, samt å frata gjerningspersoner evnen til å gjennomføre nye kriminelle handlinger.⁴² Samtidig er det viktig at politiet er i stand til å etterforske og domfelle kriminelle aktører for menneskehandel, særlig i alvorlige tilfeller der ofrene er barn, hvor aktørene truer velferdsstaten eller markedsmekanismene, eller hvor aktørene er organiserte. Dette er viktig også for å videreutvikle rettspraksis innen menneskehandel.

Menneskehandel er ett av mange prioriterte områder for norsk politi. Politiet har spesialiserte grupper mot menneskehandel i politidistriktene hvor de fem største byene er lokalisert: Oslo, Agder, Sør-Vest, Vest og Trøndelag politidistrikt. Gruppene ble etablert med midler fra statsbudsjettet for 2015 og er nå finansiert over de ordinære rammeoverføringene fra Politidirektoratet.

Politiet har utvidet adgang til å benytte skjulte tvangsmidler i etterforskning, avverging og forebygging av alvorlig kriminalitet som menneskehandel og grov menneskesmugling.⁴³

Innsatsen skal trappes opp i samtlige politidistrikter. Etterforskning av menneskehandel skal innføres som en funksjon i samtlige politidistrikter som en del av nærpolitireformen. Funksjonen skal sørge for en helhetlig tilnærming til forebygging og etterforskning av menneskehandelssaker innen samtlige utnyttelsesformer.⁴⁴

På nasjonalt nivå har Kripos arbeidet mot menneskehandel siden 2004. Kripos følger utviklingen på området og koordinerer arbeidet i den nasjonale kompetansegruppen. Kompetansegruppen mot menneskehandel skal bidra til økt fenomenforståelse og kunnskap om menneskehandel i norsk politi. Kripos er nasjonalt kontaktpunkt for ulovlig organhandel. Kontaktpunktet er en del av innsatsen mot menneskehandel.

Godt og målrettet tverretatlig samarbeid mellom politiet og andre kontrollmyndigheter og etater kan styrke både forebygging og bekjempelse av menneskehandel.

41 Schengenavtalen trådte i kraft i 1995 og omfatter i dag 26 europeiske stater. I Norge trådte avtalen i kraft 25. mars 2001. Statene kan vedta midlertidig passkontroll. For eksempel besluttet Norge å innføre passkontroll på reisende inn og ut av Schengenområdet i april 2017. Norge besluttet å forlenge den midlertidige grensekontrollen på fergekaier med ytterligere seks måneder i mai 2017.

42 Tore Bjørge, 2015. *Forebygging av kriminalitet*. Universitetsforlaget.

43 Prop. 68 L (2015–2016) Endringer i straffeprosessloven mv. (skjulte tvangsmidler) vedtatt i Stortinget i mars 2016.

44 Hovedoppgavene vil være å bestille etterretningsprodukter knyttet til forebyggende tiltak, forebygging og etterforskning, samt å ivareta og videreformidle informasjon til bruk i etterretning.

Det er viktig, men også utfordrende, å få flere kontrollmyndigheter og etater til å samarbeide om å etterforske og straffeforfølge gjerningspersonene som står bak menneskehandel. I Norge er det etablert egne tverretatlige team mot arbeidslivskriminalitet i syv politidistrikter. I tillegg ble Nasjonalt tverretatlig analyse- og etterretningssenter (NTAES) opprettet i 2016.⁴⁵

Internasjonalt samarbeid er viktig for å bekjempe menneskehandel. Internasjonalt bidrar Norge blant annet i det nordiske samarbeidet, i Europol, Eurojust og Interpol og i en rekke FN-organisasjoner for å forebygge og bekjempe menneskehandel og annen grensekryssende kriminalitet. I Europol har menneskehandel vært ett av ni prioriterte kriminalitetsområder i perioden 2014–2017.⁴⁶ Norsk politi bidro blant annet i en europeisk aksjon mot utnyttelse til arbeid sommeren 2017.⁴⁷ Norge deltar også i Interpols ekspertgruppe mot menneskehandel og finansierer et Interpol-prosjekt for å bekjempe kriminelle nettverk som står bak menneskehandel og menneskesmugling i Nord-Afrika.

2.3 Menneskehandel og annen kriminalitet

I en rekke saker er grensene mellom menneskehandel og annen kriminalitet uklare. Dette bidrar til at menneskehandel er krevende å identifisere, forebygge og bekjempe. Ofte begås menneskehandel som et ledd i organisert kriminalitet og av aktører som er involvert i flere ulike former for kriminalitet, såkalt multikriminalitet. Menneske-

handel har grenser mot både vinningskriminalitet, vold, seksuallovbrudd, arbeidslivskriminalitet og narkotikakriminalitet. Under omhandles noen kriminalitetsformer hvor det er ulik grad av tvang, press og frihet: *menneskehandel*, *arbeidslivskriminalitet* og *sosial dumping*, samt *menneskehandel* og *menneskesmugling*.

Menneskehandel, sosial dumping og arbeidslivskriminalitet

Grensene mellom sosial dumping, arbeidslivskriminalitet og menneskehandel med sikte på utnyttelse til arbeid eller tjenester oppfattes av mange som uklare. Vi snakker om sosial dumping når utenlandske arbeidstakere tilbys uakseptabelt dårlig lønn og færre ytelser enn norske, eller når arbeidsvilkårene bryter med allmenngjøringsforskrifter.⁴⁸

SAMARBEID MED PRIVAT NÆRINGS LIV

Politiets næringslivskontakter, som er etablert i samtlige politidistrikter, er viktige bidragsytere i samspillet mellom politi, andre etater og næringsliv.

I kampen mot arbeidslivskriminalitet har politiet etablert et godt forebyggende samarbeid med flere næringslivsaktører, som Byggenæringens landsforening (BNL). Bygg- og anleggsbransjen omsatte i 2016 for over 520 milliarder kroner og er derfor attraktiv for en rekke kriminelle. BNL ønsker å ta ansvar og rydde i egen sektor i samarbeid med politiet og kontrolltater. De har utarbeidet en veileder for valg av seriøse bedrifter i samarbeid med blant andre politiet, Skatte-taten og Arbeidstilsynet. BNL har også holdt kurs for flere hundre byggherrer og prosjektledere, for å øke aktsomheten og bevisstheten i bransjen.

⁴⁵ NTAES er ett av tiltakene i Regjeringens strategi mot arbeidslivskriminalitet av 13. januar 2015.

⁴⁶ Europols prioriterte kriminalitetsområder (*EMPACT*), nettlénke per 23.10.2017: <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/eu-policy-cycle-empact>

⁴⁷ Se Europols nettlénke per 23.10.2017: <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/europol-coordinates-europe-wide-action-to-combat-trafficking-in-human-beings-for-labour-exploitation>.

⁴⁸ Allmenngjøring er vedtak om at en landsomfattende tariffavtale helt eller delvis gjelder for arbeidstakere, både uorganiserte og utenlandske som utfører arbeid av den arten som avtalen omfatter. Allmenngjorte bransjer er bl.a. bygg, skips- og verftsindustri, jordbruk og gartneri, renhold, fiskeriindustri, elektrofag og godstransport på vei.

Sosial dumping innebærer også brudd på regler om helse, miljø og sikkerhet (HMS), som regler om arbeidstid og krav til bostandard.⁴⁹ Men sosial dumping er ikke nødvendigvis et straffbart forhold.

Arbeidslivskriminalitet handler derimot om straffbare forhold og defineres som aktivitet som bryter med norske lover om lønns- og arbeidsforhold, trygd, skatter og avgifter. Aktiviteten er ofte organisert. Den virker konkurransevridende og bidrar til utnyttelse av arbeidstakere og undergraver samfunnsstrukturer.⁵⁰ Aktiviteten kan innebære bruk av uriktig dokumentasjon, brudd på allmenngjøringsloven, ulovlig arbeid og menneskehandel. Bekjempelse av arbeidslivskriminalitet fordrer et godt samarbeid mellom en rekke etater om kontroll og forebygging.

Menneskehandel gjennom utnyttelse til arbeid fordrer et element av press. Det kan være krevende å fastslå i hvilke tilfeller gjerningspersonen har utvist press, fysisk eller psykisk, uttalt eller implisitt. Å kategorisere en situasjon som utnyttelse til arbeid må bero på en helhetsvurdering av den konkrete situasjonen, som fornærmedes alder og avhengighetsforholdet mellom gjerningspersonen og offeret.⁵¹ Det kan være snakk om utnyttelse til arbeid, selv om fornærmede kunne ha brutt ut dersom situasjonen i praksis ga vedkommende lite valg. Arbeids- og lønnsforhold og bo- og sanitærforhold spiller inn, det samme gjør graden av bevegelsesfrihet og isolasjon, maktbruk og ulike former for underordnings- eller avhengighetsforhold.

49 Arbeidsdepartementet. 2011. Meld. St. nr. 29 2010–2011, henvist i NTAES. 2017. Situasjonsbeskrivelse 2017. *Arbeidslivskriminalitet i Norge*.

50 Departementene. 2017. *Strategi mot arbeidslivskriminalitet*.

51 Rt-2013-39 (omtalt i Planteland-dommen). Se også indikatorer for tvangsarbeid i Eurojust. 2015. *Prosecuting THB for the purpose of labour exploitation*.

ØKONOMISK KRIMINALITET I RENHOLDSBRANSJEN

Kripos har i perioden 2015–2017 etterforsket en sak der grensene mellom sosial dumping, økonomisk kriminalitet og menneskehandel gjennom utnyttelse til arbeid og andre formål var uklare. Det er ikke tatt ut tiltale for menneskehandel, men for grovt bedrageri og andre økonomiske forhold. Kripos erfarer at det kan være krevende å etterforske menneskehandel. Følgende punkter viser denne sakens kompleksitet:

- 1) De mistenkte aktørene var multikriminelle med god evne til å tilpasse seg endringene hos kontroll-etatene og politiet. Den kriminelle aktiviteten ble fordekt av aktørenes næringsvirksomhet.
- 2) Det ble foretatt pågripelser og ransaker der over 200 medarbeidere var involvert i aksjonsfasen.
- 3) Tverretatlig samarbeid mellom ØKOKRIM, Kripos, Skatt og NAV gjennom politiets bruk av tradisjonell, skjult og finansiell etterforskning er relativt nytt og krevende.
- 4) Skjulte metoder ble benyttet på et stort antall aktører knyttet til en blanding av næringsvirksomhet og ulike former for kriminalitet. De opererte i selvstendige grupper som lærte av hverandre. Dette vanskeliggjorde etterforskningen.
- 5) Etterforskningen og straffesaken fordrer en god ressursallokering over lang tid og på tvers av en rekke etater som politi, skatt, toll, arbeidstilsyn og NAV.
- 6) Etterforskningen var svært kostnadskrevende, og mangfoldet i kriminalitet og sakens kompleksitet utfordret politiets kapasitet.

Slike aktører går ofte under radaren hos politiet. Når sakene behandles som enkeltforhold, blir de typisk henlagt. Når sakene ses i sammenheng, blir de derimot for store for de fleste etterforskningsmiljøene. En av erfaringene fra denne saken er at samarbeidet mellom kontrolletatene og næringslivet for å forebygge og bekjempe slik kriminalitet bør styrkes.

Menneskehandel og menneskesmugling

Grensene mellom menneskesmugling og menneskehandel er uklare, til dels fordi transport også er en sentral del av menneskehandelen, for eksempel ved utnyttelse til arbeid, seksuell utnyttelse og menneskehandel med barn.

Et viktig skille mellom *menneskesmugling* og *menneskehandel* er at menneskesmugling rammes av utlendingsloven og menneskehandel av straffeloven. Menneskesmugling består i ulovlig å hjelpe andre til innreise eller opphold.⁵² Menneskesmugling forutsetter at den innsmygde har en irregulær status, er ikke grensepassering eller ulovlig opphold et krav for å definere forholdet som menneskehandel. Menneskehandel kan også skje innenfor en stats grenser, og ofrene kan være nordmenn og Schengenborgere. Den irregulære statusen til migranten gjør vedkommende sårbar for diskriminering, utnyttelse og menneskehandel.

Menneskesmuglingen skjer ofte mot høy betaling og under livsfarlige forhold. Menneskesmugling forutsetter at migrantene har samtykket til å bli ulovlig smuglet inn til et land. Smuglingen opphører ved ankomst til destinasjonsstedet, men det finnes eksempler på at migrantene blir tvunget til å betale for hjelpen de har mottatt gjennom ulovlig arbeid eller annen kriminalitet. I enkelte tilfeller utnyttes migrantene i forbindelse med narkotikasmugling, menneskehandel og bedrageri.

Menneskehandel, på den annen side, er et brudd på offerets menneskerettigheter. Selv om transport er et

element også her, kan menneskehandelen foregå uten at grensepassering finner sted. Ofre for menneskehandel kan ha samtykket til å bli transportert til en ny destinasjon, men samtykket blir irrelevant idet menneskehandleren benytter pressmidler som trusler, tvang eller forledelse for å utnytte den fornærmede.⁵³

Aktører som driver med menneskehandel, utnytter eksisterende ruter for menneskesmugling innad i EU. Saker som starter med mistanke om menneskesmugling, kan ende opp som menneskehandelssaker.⁵⁴

Noen menneskesmuglere arbeider etter en såkalt *pay-as-you-go*-forretningsmodell, hvor migranter tvinges til å betale for reisen gjennom utnyttelse til arbeid mens de er underveis til destinasjonslandet. En utfordring ved dette er at overgrepene dermed begås i flere land, noe som er krevende å etterforske i seg selv, men som også kan kompliseres av at overgrepene kan ha funnet sted i land uten velfungerende politi og rettsapparat. I tillegg kan flyktninger og migranter bli bedt om å nedbetale sin gjeld til menneskesmuglere ved å rekruttere andre i samme situasjon til å bli smuglet til EU, ved å arbeide som narkotikakurerer eller ved å arbeide ulovlig i destinasjonslandene.⁵⁵

Bakmennene bruker falske ID- og reisedokumenter eller falske underlagsdokumenter. Det er mulig at gjerningspersonene i økende grad vil misbruke lovlige kanaler for å tilrettelegge for innreise for irregulære migranter til EU, eller for å legalisere oppholdet. Det kan være snakk om utnyttelse til falskt foreldreskap eller ekteskap (proforma) eller falske påstander om å være ofre for menneskehandel. Flere EU-land har rapportert om et økt antall tilfeller av falske ekteskap.⁵⁶

52 Vilkåret *hjelp* er svært vidt og omfatter de fleste handlinger som fysisk transportering, ledsaging eller organisering av reisen med billetter, veiledning og guiding eller å skaffe til veie reisedokumenter (forfalskninger eller genuine *look-alike*), bistå med utarbeidelse med bevisst uriktige søknader om visum, fabrikkering av forklaringer som utlendingen kan gi til utlendingsmyndigheter, proformækteskap, å aktivt skjule eller bistå med dekkhistorier for en utlending, å ta utlendingen i jobb eller leie ut husrom for vedkommende. Vigdis Vevstad. 2010. *Utlendingsloven. Kommentarutgave*.

53 Europol. 2016. *Situation report. Trafficking in Human Beings in the EU*.

54 Politidirektoratet. 2017. *Anmeldt kriminalitet og straffesaksbehandling 2016. Kommenterte STRASAK-tall*.

55 Europol og Interpol. 2016. *Migrant smuggling in the EU*.

56 Europol. 2017. *SOCTA*.

3. UTNYTTELSESFORMER OG AKTØRER

I dette kapitlet beskrives kjennetegn ved aktuelle aktører og nåsituasjonen innen de fire formene for utnyttelse som omfattes av menneskehandelsparagrafene i straffeloven: *krigstjeneste, organhandel, prostitusjon og annen seksuell utnyttelse og utnyttelse til arbeid eller tjenester*. Det redegjøres først kort for krigstjeneste og organhandel. Dette er utnyttelsesformer som politiet har svært lite informasjon om. Deretter beskrives prostitusjon og annen seksuell utnyttelse, som er de formene politiet tradisjonelt har hatt mest informasjon om. Avslutningsvis beskrives situasjonen innen utnyttelse til arbeid eller tjenester. Politiet har tilegnet seg mer informasjon om de to sistnevnte kriminalitetsformene de siste årene.

3.1 Krigstjeneste og organhandel

Politiet har ingen informasjon om at norske borgere utsettes for menneskehandel til krigstjeneste i andre land. Det foreligger ingen konkrete saker eller informasjon som tyder på dette. Flere saker omtalt i media viser til ulik grad av forledelse, tvang og løfter om et bedre liv, men det er ikke kjent at noen av dem utgjør menneskehandel i strafferettslig forstand. Rekruttering til terrorisme er fortsatt relativt nytt i norsk juridisk sammenheng. Det er kjent at terrorgrupper som ISIL har et propagandaapparat for å lokke til seg flere. Ulike kanaler på internett benyttes til å spre slik propaganda.

Politiet har ikke informasjon om at det foregår organhandel i Norge.⁵⁷ Det er heller ikke kjent om norske borgere drar til utlandet for å få ulovlig tilgang til organer (såkalt organeturisme), om ofre for menneskehandel i Norge også har blitt ofre for organhandel på reisen hit, eller om mennesker som har blitt smuglet til Norge, har betalt for reisen med organer. Politiet har informasjon om enkelthendelser i Europa, men ingen med konkrete knytninger til Norge.

⁵⁷ Kommersiell utnyttelse av menneskelige organer, celler og vev er forbudt i henhold til transplantasjonsloven. Norge undertegnet den 25.03.2015 Europarådets konvensjon mot ulovlig handel med menneskeorganer. Ettersom norsk helsepersonell ikke har meldeplikt om norske borgere som har fått utført illegale organtransplantasjoner i utlandet, vil denne type kunnskap normalt ikke komme til politiet.

3.2 Prostitusjon

Salg av seksuelle tjenester er ikke ulovlig i Norge, men kjøp av seksuelle tjenester er straffbart. Menneskehandel ved utnyttelse til prostitusjon innebærer at en person tvinges, utnyttes eller forledes til dette ved at gjerningspersonen(e) bruker vold, trusler eller på annen måte misbruker dennes sårbare situasjon.⁵⁸

Utnyttelse til prostitusjon er en utbredt form for menneskehandel og trolig den formen politiet lettest avdekker. Andre former for menneskehandel, som seksuell utnyttelse av barn via internett, utnyttelse til arbeid eller tjenester, krever flere ressurser og mer spesialisert politiarbeid å avdekke og etterforske. Dette er erfaringen til politiet i flere land.

Rekruttering, annonsering, salg og betaling for utnyttelse til prostitusjon har i økende grad forflyttet seg til ulike plattformer på internett. Dette henger sammen med at innendørsmarkedet for prostitusjon i Norge i hovedsak fremstår som internettbasert. Det er til enhver tid mange annonser på internett om omreisende prostituerte i byer og tettsteder i Norge. Politiet er ikke kjent med hvor mange av disse som er ofre for menneskehandel. Politiet bortviser jevnlig utenlandske kvinner på vei

⁵⁸ Se punkt 1.2 for lovtæksten.

inn i Norge grunnet manglende midler eller tvilsomt formål med oppholdet. Noen av disse kvinnene mistenkes for å arbeide som prostituerte. I noen tilfeller er det mulig at disse kvinnene er ofre for menneskehandel.

Politiet kjenner til flere øst-europeiske nettverk eller grupper som mistenkes for å være involvert i menneskehandel med henblikk på prostitusjon. Tidligere har mange kvinner fra Nigeria vært involvert i prostitusjon i Norge. I 2017 synes antallet nigerianske kvinner å ha sunket, fortrinnsvis i Oslo. Det er mulig at dette skyldes vekst i eskorte- og innendørsmarkedet, kanskje som et tegn på omstillings- evne etter iverksatte tiltak mot gateprostitusjon, som retur av personer uten lovlig opphold. I tillegg kan det skyldes framvekst av nettverk fra Øst- og Sentral-Europa. Frontex melder samtidig at antallet nigerianske migranter til EU fortsatt er høyt.⁵⁹

Europol rapporterer at organiserte kriminelle i Europa ikke lenger baserer seg hovedsakelig på vold og trusler rettet mot ofrene selv, men at noen i økende grad benytter trusler mot ofrenes familier. Ofre i EU med opphav utenfor Europa blir fortsatt utsatt for vold, gjeldsslaveri, konfiskering av pass og andre press- midler som en del av menneskehandelen.⁶⁰

3.3 Annen seksuell utnyttelse

Menneskehandel for utnyttelse til andre seksuelle tjenester innebærer på lik linje med utnyttelse til prostitusjon tvang eller forledelse ved bruk av vold, trusler eller annet misbruk av en persons sårbare situasjon.⁶¹

Norge har per i dag lite rettspraksis på området menneskehandel til seksuell utnyttelse. I 2016 dømte imidlertid Bergen tingrett en norsk mann for medvirkning til dette forholdet, etter at han hadde bestilt og betalt for seksuell utnyttelse av barn på Filippinene og direkteoverføring av overgrepene til Norge via internett.⁶² Dette er den eneste retts- kraftige dommen i en sak om menneskehandel for seksuell utnyttelse i perioden 2016–2017.⁶³

Politiet har ingen informasjon om at barn i Norge utnyttet til menneskehandel for produksjon av sek- suelt overgrepsmateriale.

3.4 Arbeid eller tjenester

I straffeloven §§ 257 og 258 omtales utnyttelse til arbeid eller tjenester som det å utnytte eller for- lede en person til arbeid eller tjenester som tigging gjennom bruk av vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd.

Straffeloven definerer ikke nærmere hva som menes med utnyttelse til arbeid. Basert på forarbeidene til lovendring og behandling i Høyesterett kan noe defineres som tvangsarbeid «når vedkommende ikke har kommet frivillig inn i arbeidsforholdet og/eller ikke kan komme frivillig ut av det».⁶⁴ Det må foreligge et element av tvang for at det skal foreligge tvangsarbeid. Det er tilstrekkelig at gjer- ningspersonen har utvist en form for tvang fysisk eller psykisk, uttalt eller implisitt. Det kan være snakk om utpressing, for eksempel ved at fornær-

⁵⁹ Se nærmere omtale i kapittel 4.

⁶⁰ For tidligere dommer for seksuell utnyttelse, se Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM). 2017. *Rapport fra Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel 2016*.

⁶¹ JD. Ot. Prp. nr. 62 (2002–2003). *Om lov om endringer i straffeloven og straffe- prosessloven mv. (lovtiltak mot organisert kriminalitet og menneskehandel, gjengangerstraff mv.)*. Verken Palermo-protokollen eller Europarådets konven- sjon mot menneskehandel definerer begrepet tvangsarbeid. ILO-konvensjon nr. 29 om avskaffelse av tvangsarbeid fra 1930, artikkel 2 nr. 1, beskyttelse mot tvangsarbeid og slaveri, omtales i Grunnloven § 93.

⁵⁹ Duco van Heel, Frontex Anti-Trafficking Coordinator. Presentasjon av 10 Triton 17. oktober 2017. Stockholm.

⁶⁰ Europol. 2017. *SOCTA*.

⁶¹ Se punkt 1.2 for lovteksten.

mede må tåle elendige arbeids- og/eller lønnsvilkår for å unngå at gjerningspersonen varsler politiet eller utlendingsmyndighetene om ulovlig opphold eller andre forhold som kan sette fornærmede i vanskeligheter.⁶⁵

Å lokke noen med jobb i Norge for deretter å utnytte arbeidskraften deres når de ikke har oppholdstillatelse, og dermed er satt i en sårbar situasjon, kan være utnyttelse til arbeid. Å ha en hushjelp som ikke får lønn, eller ikke har frihet til å slutte i tjenesten når vedkommende ønsker, eller å holde arbeidere innelåst i en fabrikk, kan også være utnyttelse til arbeid. Å frata en arbeidstaker identitetspapirer, ta kontroll over personens økonomiske midler og/eller sette vedkommende i gjeld kan likeledes være utnyttelse til arbeid. Å benytte vold eller trusler om vold mot arbeidstakeren eller personens familie i hjemlandet for å kontrollere vedkommende kan også være utnyttelse til arbeid.

Denne utnyttelsesformen kan også påvirke den lovlige økonomien, ved at den bidrar til lavere lønninger og hindrer økonomisk vekst. Utnyttelse til arbeid kan ha betydning for kvaliteten på produkter og tjenester i lite regulerte markeder hvor slik utnyttelse finner sted. Organiserte kriminelle grupper kan starte lovlig næringsvirksomhet og benytte underleverandører for å tilrettelegge for ulovlig arbeid og utnyttelse.

Riksadvokaten har understreket viktigheten av målrettet innsats mot kriminalitet som rammer arbeidslivet, eksemplifisert ved ulovlig bruk av utenlandsk arbeidskraft, menneskehandel, grov sosial dumping, tvangsarbeid og fiktiv fakturering.⁶⁶ Utnyttelse til arbeid behandles i liten grad konkret i Regjeringens strategi mot arbeidslivskriminalitet. Ifølge Nasjonalt tverretattlig analyse- og etterretningssenter (NTAES) er menneskehandel med sikte på tvangsarbeid den mest alvorlige formen for arbeidslivskriminalitet.⁶⁷

Kjennetegn ved aktuelle aktører og framgangsmåter

Politiets informasjon om utnyttelse til arbeid eller tjenester gjelder aktører med ulik grad av organisering. Informasjonen viser til nettverk eller organiserte grupper med opphav i EU-land, nærmere bestemt rumenske, litauiske, polske og albanske nettverk/grupper. Disse rekrutterer og utnytter primært ofre av samme nasjonalitet, men enkelte utnytter også ofre fra andre fattige EU-land. Politiet har indikasjoner på at ett av disse nettverkene videreselger identiteten til ofrene til andre grupper i Norge for videre utnyttelse. Generelt har politiet lite informasjon om misbruk av ID-dokumenter knyttet til utnyttelse til arbeid.

Vi har også informasjon om familier som kan stå bak utnyttelse til arbeid og tjenester. Denne informasjonen beskriver norske familiers mulige utnyttelse av au pairer og rumenske familiers mulige bruk av egne barn til tigging. Politiet har også erfart at familier utnytter egne mindreårige

65 Høyesterett. HR-2017-1124-A (sak nr. 2017/318) straffesak, anke over dom.

66 Riksadvokaten. 2017. Rundskriv nr. 1/2017.

67 Departementene. Strategi mot arbeidslivskriminalitet, revidert 13. februar 2017 og Nasjonalt tverretattlig analyse- og etterretningssenter. Situasjonsbeskrivelse 2017. Arbeidslivskriminalitet i Norge.

barn eller søsken til å begå vinningskriminalitet, især lommetyveri.⁶⁸

Politiets informasjon om aktører som kan stå bak utnyttelse til arbeid, knyttes i hovedsak til enkeltpersoner, både kvinner og menn og norske og utenlandske borgere. Enkeltpersonene kommer fra EU-landene Romania, Bulgaria, Litauen og Polen. Politiet har noe informasjon om enkeltindivider med norsk statsborgerskap. Noen av dem har knytninger til asiatiske land.

Enkeltaktører innen bransjer med lave krav til formalkompetanse omhandles i mye av politiets informasjon om utnyttelse til arbeid eller tjenester. Dette gjelder bransjer som bilvask og bilpleie, kafé og restaurant, renhold, transport, telefoni, frisør, landbruk og fiskeri, bygg og anlegg, samt dagligvarehandel. Flere av virksomhetene later til å ansette arbeidstakere som er i en sårbar situasjon fordi de ikke har arbeidstillatelse eller lovlig opphold i landet. I enkelte av virksomhetene foregår det trolig utnyttelse til arbeid under dekke av tilsynelatende lovlige arbeidskontrakter.⁶⁹

Politiet har lite informasjon om utnyttelse til arbeid eller tjenester i private hjem. Det foreligger noe informasjon om utnyttelse av mennesker som er i Norge gjennom au pair-ordningen. GRETA har bedt norske myndigheter styrke innsatsen for å forhindre utnyttelse til arbeid også i private husholdninger.⁷⁰

Politiet har også lite informasjon om at aktører som utnytter personer til arbeid eller tjenester, kombinerer dette med andre former for kriminalitet. Enkelte av de som kobles til utnyttelse til tjenester, er aktører

fra Romania og Bulgaria. Disse knyttes til tigging, innbrudd i bolig og tyveri fra bensinstasjon. Både jenter og gutter under 18 år antas å utnyttes til arbeid eller tjenester.

MENNESKEHANDEL I DAGLIGVAREBRANSJEN – NORGES STØRSTE MENNESKEHANDELSSAK

I januar 2016 ble 13 personer, blant annet to brødre og flere andre familiemedlemmer, tiltalt for menneskehandel og en rekke andre straffbare forhold i den såkalte Lime-saken. Sakskomplekset er svært omfattende og inkluderer blant annet ID-bedrageri, heleri og hvitvasking. Tiltalen omfattet totalt 34 brudd på straffeloven, arbeidsmiljøloven, utlendingsloven og likningsloven.

Høsten 2014 aksjonerte politiet og flere andre etater mot 20 butikker i Lime-kjeden i Rælingen, Oslo, Bærum, Asker, Sandefjord, Larvik og Ski. Gjennom etterforskningen konkluderte Øst politidistrikt at tvangselementet overfor de importerte arbeiderne falt inn under definisjonen av menneskehandel. De tiltalte rekrutterte mannlige arbeidere både i og utenfor Norge, utnyttet deres arbeidskapasitet og trakk dem betydelig i lønn. Politiet fant glidende overganger til annen nærliggende kriminalitet. Saken har 14 fornærmede, og 10 pakistanske borgere er hentet til Norge. Saken gikk for Oslo tingrett fra januar til november 2016. Dom i saken forventes i løpet av 2018.

I perioden januar 2016 til august 2017 foreligger det fem rettskraftige dommer hvor de(n) tiltalte er dømt for tvangsarbeid og/eller -tjenester.⁷¹

68 Oslo politidistrikt. 2015. *Trender i kriminaliteten 2016–2017. Utfordringer i den globale byen.*

69 *ibid.*

70 GRETA. 2017. *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Norway. Second evaluation round. 21 June 2017.*

71 Ref. Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM). 2017. *Rapport fra Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel 2016.*

HØYESTERETT: TVANGSARBEID GJENNOM SESONGARBEID I LANDBRUKSSEKTOREN

Høyesterett avsa i juni 2017 for første gang dom i en tvangsarbeidssak. Saken var en anke over en dom fra Borgarting lagmannsrett hvor to menn ble funnet skyldige i grov menneskehandel, trygdebedragerier, brudd på bokførings-, merverdiavgifts- og arbeidsmiljøloven. Høyesterett fastholdt at de tiltalte drev gartnerier hvor de baserte seg på utenlandsk arbeidskraft, og utnyttet sårbarheten til tre indiske arbeidstakere. Utnyttelsen inngikk som et planmessig element i driften av de tiltalte gartnerivirksomhet. Den pågikk over flere år og ga betydelig økonomisk gevinst. Dommen ga en prinsipiell redegjørelse for begrepet *tvangsarbeid* og er viktig for utviklingen av rettspraksis på området.

Omfang

Politiet har ikke tall på omfanget av utnyttelse til arbeid eller tjenester i Norge. En viktig medvirkende årsak er at dette er krevende for politiet å identifisere. Skillet mellom menneskehandel og sosial dumping og andre former for økonomisk kriminalitet i arbeidslivet er utydelig. Det har vært flere og til dels motstridende oppfatninger av hva som kjenner tegner tvangssituasjoner i arbeidsmarkedet.⁷²

Det er grunn til å tro at det foregår utnyttelse til arbeid eller tjenester i tilknytning til flere typer næringsvirksomhet i gråsonen mot sosial dumping. Innen enkelte bransjer er det rimelig å anta at det foregår utstrakt bruk av fiktiv fakturering, og at arbeidstakere presses til å tilbakebetale deler av lønnen sin til arbeidsgiver, samt andre former for hvitvasking av penger.

Politiet mistenker at arbeidstakere i enkelte tilfeller opererer med flere arbeidskontrakter, en reell og en som oppfyller arbeidsvilkårene og fremvises til politiet og andre kontrollmyndigheter.

Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM) opplyser at de har mottatt totalt 59 innrapporteringer om mulige ofre for utnyttelse til arbeid eller tjenester i 2016. Dette er en nedgang fra 2015, da antallet var 86. For de innrapporterte, antatte ofrene i 2016 var arbeid den dominerende formen for utnyttelse av menn (38 av 46), men en marginal utnyttelsesform av kvinner (13 av 197). Nær halvparten av de mindreårige var utsatt for denne formen for utnyttelse.⁷³

I Vest- og Sør-Europa utnyttes 30 % av de identifiserte ofrene til arbeid.⁷⁴ Kriminelle aktørers aktivitet på dette området øker i EU. De imøtekommer en økende etterspørsel etter billig arbeidskraft i mange EU-land og har tilgang til flere potensielle ofre. Sektorer som er sårbare for denne typen kriminell virksomhet, er blant annet landbruk, catering, renhold, bygg, underholdning, fiskeri, detaljhandel og transport.⁷⁵

72 Jansen, Synnøve Ø., 2014. *Menneskehandel og tvangsarbeid. En forstudie om gråsoneproblematikk innenfor innsatsområdet arbeidsmarkeds kriminalitet. Politihøgskolen.*

73 Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM). 2017. *Rapport fra Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel 2016.*

74 UNODC. 2016. *Global report on trafficking in persons 2016.*

75 Europol. 2017. *SOC1A.*

4. BARN OG MENNESKEHANDEL

Når barn settes for menneskehandel, anses det ofte som grov menneskehandel og straffes med fengsel i inntil 10 år.⁷⁶ Barn anses som mer utsatte enn voksne. Det er vanskeligere for barn å stille kritiske spørsmål, motsi eller å nekte å gjøre det de bes om, eller beordres til å gjøre. Så lenge offeret er under 18 år, er det ikke nødvendig å påvise at gjerningspersonen påvirker offeret gjennom for eksempel forledelse, trusler eller vold. Det er tilstrekkelig at gjerningspersonen har gjennomført en handling som rekruttering eller innlosjering av barnet, i den hensikt å utnytte det. Selve utnyttelsen trenger ikke å ha funnet sted for at det skal være snakk om menneskehandel.

Dette betyr at å transportere et barn til Norge for å utnytte det til tigging eller til å begå tyverier, kan være menneskehandel. Å rekruttere et barn i Norge til krigstjeneste i et annet land, kan regnes som menneskehandel. Likeledes kan det å huse et barn i den hensikt å utnytte det seksuelt eller til husarbeid som ikke er alderstilpasset, også regnes som menneskehandel.

Det er et mål å bekjempe menneskehandel med barn. Tiltak som skal hindre dette, er spesielt vektlagt i Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel.⁷⁷ Riksadvokaten har fremmet krav om at politiets organisering og innsats særlig må forbedres gjennom etterforskning av saker som involverer barn, og at innsatsen for å forhindre at barn forsvinner fra mottak eller omsorgssentre, prioriteres på lik linje med andre forsvinningsaker. Politiet må også etablere gode samarbeidsrutiner med utlendingsmyndighetene og barnevernstjenesten i slike saker.

⁷⁶ Se straffeloven § 258 i vedlegg 1. Personer under 18 år regnes etter norsk lov som barn og har krav på ekstra beskyttelse.

⁷⁷ Justis- og beredskapsdepartementet. 2016. *Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel*.

Kjennetegn ved aktuelle aktører og framgangsmåter

Politiet har begrenset informasjon om de kriminelle aktørene som er involvert i menneskehandel med barn. Informasjonen politiet har, gjelder aktører med ulik grad av organisering som utnytter barna til ulike formål.

Det kan være ulike relasjoner mellom gjerningspersonene og ofrene, som familiære og relasjoner basert på tillit. Informasjonen viser til organiserte grupper med opphav i EU-land, nærmere bestemt rumenske og albanske. Disse antas å rekruttere mindreårige jenter til prostitusjon og mindreårige gutter til tyverier. Ofte er de antatte gjerningspersonene og ofrene av samme nasjonalitet.

Annen tilgjengelig informasjon gjelder familier som muligens utnytter mindreårige familiemedlemmer. Disse aktørene knyttes til utnyttelse i form av tvangstjenester som tigging, seksuell utnyttelse og prostitusjon. De nevnte familiene kommer fra Romania og Afghanistan.⁷⁸

Politiet har lite registrert informasjon om enkeltpersoner som ikke kan knyttes til noen gruppe eller nettverk. Det foreligger informasjon om et fåtall voksne nordmenn som kobles til mulig utnyttelse av norske mindreårige til seksuelle formål.

Noen av aktørene kombinerer menneskehandel med barn med annen kriminalitet. I tillegg til menneskehandel knyttes et albansk nettverk til grov narkotikakriminalitet. En rumensk gruppe knyttes til både tigging, tyveri og pillesalg, og en enkelt-

⁷⁸ Politiet er kjent med den gamle tradisjonen fra Afghanistan *bacha bazi* («dånsegutter») som anses som menneskehandel av den afghanske uavhengige menneskerettsorganisasjonen (AIHRC).

aktør knyttes til tigging. Nettverkene kan operere i flere politidistrikter.

Det foreligger informasjon om at barn kan være ofre for tvangstjenester. På dette feltet har politiet informasjon om voksne rumenske og litauiske borgere og utnyttelse i form av tyveri/grovt tyveri, tigging og gatemusikk.

I perioden januar 2016 til august 2017 foreligger det tre rettskraftige dommer hvor de(n) tiltalte er funnet skyldig i menneskehandel med barn.⁷⁹ Fra menneskehandelsforbudet ble innført i 2003 og frem til 1. juli 2017 er det avsagt totalt 46 felle dommer. En av disse er enda ikke rettskraftig. 14 av disse straffesakene omfatter utnyttelse av mindreårige. GRETA har påpekt at det knapt finnes noen saker hvor barn er identifisert som ofre for menneskehandel i form av utnyttelse til tigging.⁸⁰

RUMENSK MANN UTNYTTET SÅRBAR RUMENSK JENTE TIL PROSTITUSJON

I Bergen tingrett i mars 2017 ble en mann fra Romania dømt for utnyttelse av en mindreårig jente fra Romania til prostitusjon. Tiltalte bidro med å transportere henne til Norge og organisere oppholdet hennes her, slik at han på egne eller andres vegne helt eller delvis tok pengene hun tjente på prostitusjon. Fornærmede var i en sårbar situasjon fordi hun kom fra fattige kår og hadde vært offer for menneskehandel i hjemlandet tidligere.⁸¹ Hun kunne ikke språket her og var uten omsorgspersoner, egne midler og bolig. Retten anså handlingen som grov idet fornærmede var i en sårbar situasjon og under 18 år.

Ifølge Europol oppsøker ofte gjerningspersonene mindreårige, både gutter og jenter, helt målrettet. De utnytter barn seksuelt eller til prostitusjon. I noen tilfelle utsettes barn for menneskehandel for produksjon av seksuelt overgrepsmateriale som selges på internett.⁸² Særlig utsatte barn kan ha tilknytning til kriminelle miljøer, institusjoner eller være i sårbare familieforhold hvor familien tar del i menneskehandelen. International Organization for Migration (IOM) finner også at gjerningspersonene målrettet oppsøker sosialt og økonomisk utsatte familier og setter dem i gjeld. For mange av dem er de unge en mulighet til å bedre situasjonen for familien i hjemlandet, og ungdommens migrasjon anses som en mulighet for å kunne sikre familiens ressurser i framtiden.⁸³ Gjerningspersonene kan også forlede barn til å tro at de er, eller skal bli kjærester, eller at det skal inngås ekteskap.

Omfang

Politiet har ikke konkrete tall på omfanget av menneskehandel med barn. Det er svært krevende å anslå omfanget av aktører, profitt og fornærmede knyttet til menneskehandel med barn i Norge.

Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM) melder om 18 innrapporterte mulige mindreårige ofre for menneskehandel i 2016. Det var en jevn fordeling av jenter og gutter blant disse. De 18 mindreårige utgjorde imidlertid kun 7 % av det totale antall ofre i 2016, mens mindreårige utgjorde 14 % i 2015.⁸⁴ Til sammenligning ble det rapportert inn 50 antatte mindreårige ofre for menneske-

79 Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM). 2017. *Rapport fra Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel 2016*.

80 GRETA. *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Norway. Second evaluation round*. 21 June 2017.

81 Hun var en av fem fornærmede i en straffesak i Romania, der en rumensk mann i 2015 ble dømt til fengsel i over 16 år for menneskehandel med mindreårige.

82 Europol. 2017. *SOCTA*.

83 Irina Tordova. IOM-seminar 28. 10.2016, sitert i PRO-senteret. 2017. *Mistanke og mangel på følelse. Hjelpeapparatet i Oslo sin kunnskap om enslige mindreåriges erfaringer med salg/bytte av sex*.

84 Sett i et tiårsperspektiv, er tallene for 2016 de laveste KOM noensinne har fått innrapportert. For perioden 2009–2011 utgjorde mindreårige omtrent 25 % av identifiserte mulige ofre i Norge, men andelen har minsket med årene. Se KOM. 2011. *Rapport fra Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel 2012*.

handel i Sverige i 2016.⁸⁵ I perioden januar 2012 til juni 2015 hadde 52 status som *verifiserte ofre* for menneskehandel, og tallet var 87 for barn der det forelå *mistanke* om menneskehandel ifølge FAFO.⁸⁶

GRETA har påpekt behovet for bedre identifisering og oppfølging av barn og deres spesielle behov som ofre for menneskehandel.⁸⁷

I Vest- og Sør-Europa utgjør barn 25 % av de identifiserte ofrene for menneskehandel ifølge FN. Av disse utgjorde jenter et flertall av ofrene med 18 %, mens gutter utgjorde 7 %.⁸⁸

Spesielt sårbare ofre

Barn er sårbare, men noen grupper barn er mer utsatt for menneskehandel enn andre. Dette kan skyldes at de befinner seg i miljøer eller situasjoner der de har mindre beskyttelse og støtte. Dette gjelder blant annet enslige, mindreårige asylsøkere (EMA), enslige barn som ikke søker asyl, barn av foreldre som er utsatt for menneskehandel, eller svært små barn.⁸⁹ Politiet har lite informasjon om hvordan gjerningspersoner utnytter spesielt sårbare barn. I dette kapitlet belyser vi i korte trekk tre grupper spesielt sårbare barn som politiet har informasjon om: EMA, enkelte grupper EU-borgere og barn utenfor Norges grenser.

Enslige mindreårige asylsøkere (EMA)

En enslig mindreårig asylsøker er en person som oppgir å være under 18 år og uten foreldre eller andre med foreldreansvar på det tidspunktet personen søkte beskyttelse i Norge. Både EMA generelt, og ikke minst EMA som forsvinner fra mottak og oppholder seg på ukjent sted, anses som sårbare for utnyttelse til menneskehandel.⁹⁰

Politiet har begrenset informasjon om EMA som kan være utsatt for menneskehandel i Norge.

I 2016 oppga 320 personer som søkte om beskyttelse, at de var enslige mindreårige. Så langt i 2017 (januar–september 2017) har 161 asylsøkere oppgitt å være enslige mindreårige. Dette er i skarp kontrast til ankomststoppen i 2015 da 5300 personer søkte asyl som EMA.

EMA fra Afghanistan skilte seg ut som den største gruppen som søkte asyl i Norge i 2015 og 2016. Ankomstene av EMA i 2017 er mer jevnt fordelt mellom de tre største nasjonalitetene, henholdsvis Eritrea, Afghanistan og Syria. Samlet utgjør disse nasjonalitetene 70 % av alle personene som har søkt om beskyttelse som enslige mindreårige så langt i 2017. Gutter er overrepresentert og utgjør 76 % av ankomstene i 2017.⁹¹

Per 30. september 2017 har 189 enslige mindreårige forlatt mottak uten å si hvor de skulle, og har følgende ukjent oppholdssted.⁹² Sett i sammenheng med ankomstene av EMA så langt i år har 28 flere EMA forsvunnet enn EMA som har ankommet (161).

85 Se Nationellt metodstödsteam mot prostitution och människohandel (NMT). Tallene gjelder tilfeller rapportert inn av regionskoordinatorer eller gjennom den nasjonale hjelpetelefonen i Sverige.

86 FAFO. 2015. *Ikke våre barn. Identifisering og oppfølging av mindreårige ofre for menneskehandel i Norge.*

87 GRETA. 2017. *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Norway. Second evaluation round.* 21 June 2017.

88 UNODC. 2016. *Global report on trafficking in persons 2016.*

89 Länsstyrelsen Stockholm Rapport 2015:30. Människohandel med barn. National kartläggning 2012–2015 og Michael Moran, Interpol. Human trafficking and child exploitation. Surge in online sex trade of children challenges anti-slavery campaigners. Nettlenke per 23.10.2017: <http://www.reuters.com/article/us-conference-women-cybersextrafficking/surge-in-online-sex-trade-of-children-challenges-anti-slavery-campaigners-idUSKBNI3054E>.

90 Politiets utlendingsenhet. 2016. *Forsvunnet. Asylsøkere som forsvinner fra kjente adresser.*

91 UDIs statistikk, nettløse per 23.10.2017: <https://www.udi.no/statistikk-og-analyse>.

92 UDI statistikkuttrekk 18.10.2017.

I rapporten *Forsvunnet – asylsøkere som forsvinner fra kjente adresser* (2017) tok Politiets utlendingsenhet for seg asylsøkere som var registrert som forsvunnet ved utgangen av 2016. Rapporten viste at det var en klar sammenheng mellom avslag på asylsøknad og frykten for å bli sendt ut av Norge og forsvinninger.

Frykt for tvangsretur er særlig relevant for afghanske EMA med begrenset oppholdstillatelse til fylte 18 år. Blant gruppen EMA som har forlatt mottak og dratt til ukjent oppholdssted per 30.09.2017, var rundt 85 % 17 år da de forsvant, ifølge data fra UDI. EMA fra Afghanistan utgjør 90 % av totalen. I utlendingsloven heter det at EMA som har fylt 16 år på vedtakstidspunktet, og som ikke har annet grunnlag for opphold enn at norske myndigheter anser at søkeren er uten forsvarlig omsorg ved retur, kan gis oppholdstillatelse etter § 38 første ledd til fylte 18 år. Slike tidsbegrensede tillatelser er først og fremst gitt til EMA fra Afghanistan.

Det er lite sannsynlig at menneskehandel er en vesentlig årsak til at EMA forlater mottakene. Samtidig er det sannsynlig at enkelte som velger å forlate mottak, men blir i Norge, kan bli utsatt for kriminalitet eller rekruttert til å begå kriminelle handlinger.⁹³

Politiet vet ikke om antallet EMA som utsettes for menneskehandel, øker. Det er mulig at antall EMA som forteller at de har vært utsatt for menneskehandel, vil øke. Dette kan forklares med at flere vil få avslag på asylsøknaden, eller at flere over tid opparbeider tillit til voksne i Norge og da betror seg.

Enkelte grupper EU-borgere

Enkelte grupper EU-borgere framstår som spesielt sårbare. Dette kan være barn som besøker Norge sammen med en annen voksen enn sine foreldre, og barn uten bosted eller med ukjent bosted.

Politiet har informasjon om aktører som knyttes til menneskehandel med mindreårige EU-borgere. Dette dreier seg både om enkeltindivider, familier og grupper/nettverk. Rumenske nettverk utnytter mindreårige til prostitusjon i norske byer, og kriminelle nettverk fra Romania med bånd til Norge arrangerer bryllup med mindreårige i Romania. Videre har politiet informasjon om at kriminelle aktører fra Bulgaria og Litauen muligens rekrutterer, transporterer, utnytter og innlosjerer barn som kan være ofre for menneskehandel.

Barn utenfor Norges grenser

Norske borgere kan utsette barn utenfor landets grenser for menneskehandel, fysisk og over internett. I 2016 fikk modusen der norske borgere begår alvorlige seksuelle overgrep mot barn i andre land og menneskehandel med sikte på seksuell utnyttelse, økt oppmerksomhet.

Våren 2016 tok Kripas ut tiltale mot en norsk mann for å ha instruert filippinske barn til å utføre seksuelle handlinger med seg selv og til å ha seksuell omgang med andre barn. Han beordret overgrepene filmet. Både mellommennene og barna var avhengige av pengene fra ham. De seksuelle overgrepene mot de filippinske barna, både jenter og gutter, ble direkteoverført på internett gjennom webkameraer, såkalt *on-demand*-visning. Tiltalen gjaldt medvirkning til menneskehandel. Gjennom misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig adferd medvirket han dermed til utnyttelse av flere personer til seksuelle formål. Handlingene ble definert som

⁹³ Europol anslo at 10 000 barn har forsvunnet etter at de ankom Europa under flyktningkrisen, og at disse kan ha blitt utnyttet til menneskehandel, jf. nettløkke per 23.10.2017; <https://www.theguardian.com/world/2016/jan/30/fears-for-missing-child-refugees>. Se også Pro Sentret. 2017. *Mistanke og magefølelse. Hjelpeapparatet i Oslo sin kunnskap om enslige mindreåriges erfaringer med salg/bytte av sex.*

grov menneskehandel, da alle de fornærmede var under 18 år. Mannen ble også funnet skyldig i grov menneskehandel og flere seksuallovbrudd. Retten skriver at mannen har «visst at de mindreårige ofrene og deres familier var fattige, slik at de var avhengige av pengene han betalte for de seksuelle handlingene» og at dette er en «kynisk utnyttelse av fattige barn som er avhengige av inntektene overgrepene har gitt dem».

Norske borgere begår sannsynligvis seksuelle overgrep mot barn i utlandet i et større omfang enn hva som er kjent, og det er grunn til å tro at noen av gjerningspersonene gjør seg skyldige i menneskehandel ved å kjøpe og omsette seksuelle tjenester fra barn. Politiet har mottatt informasjon fra utenlandske politimyndigheter om at norske borgere er å finne i deres etterforskningssaker.

5. Vedlegg

Palermoprotokollen

I Palermoprotokollen (2000) artikkel 3 definerer FN menneskehandel som følger:

a) handel med mennesker: rekruttering, transport, overføring, innlosjering eller mottak av personer ved hjelp av trusler om bruk av vold eller bruk av vold eller andre former for tvang, av bortføring, av bedrageri, av forledelse, av misbruk av myndighet eller av sårbar stilling eller av å gi eller å motta betaling eller fordeler for å oppnå samtykke fra en person som har kontroll over en annen person, med sikte på utnyttning. Utnyttning skal som et minimum omfatte utnyttning av andres prostitusjon eller andre former for seksuell utnyttning, tvangsarbeid eller tvangstjenester, slaveri eller slaverilignende praksis, trelldom eller fjerning av organer

b) samtykke fra et offer for handel med mennesker til den tilsiktede utnyttningen nevnt i bokstav a) i denne artikkel skal være uten betydning der noen av midlene nevnt i bokstav a) er brukt

c) rekruttering, transport, overføring, innlosjering eller mottak av et barn med sikte på utnyttning skal anses som handel med mennesker selv om ingen av midlene nevnt i bokstav a) i denne artikkel er brukt

d) barn: person under atten år

FNs bærekraftsmål

Mål 5. Oppnå likestilling og styrke jenters og kvinners stilling

5.2 Avskaffe alle former for vold mot alle jenter og kvinner, både i offentlig og privat sfære, herunder menneskehandel, seksuell og annen utnyttning

Mål 8. Fremme varig, inkluderende og bærekraftig økonomisk vekst, full sysselsetting og anstendig arbeid for alle

8.7 Treffe umiddelbare og effektive tiltak for å avskaffe tvangsarbeid, få slutt på moderne slaveri og menneskehandel og sikre at de verste formene for barnarbeid forbyes og avskaffes, herunder rekruttering og bruk av barnesoldater, samt avskaffe alle former for barnarbeid innen 2025

Mål 16. Fremme fredelige og inkluderende samfunn med sikte på bærekraftig utvikling, sørge for tilgang til rettsvern for alle og bygge velfungerende, ansvarlige og inkluderende institusjoner på alle nivåer

16.2 Stanse overgrep, utnyttning, menneskehandel og alle former for vold mot og tortur av barn

6. Litteraturliste

- Arbeidsdepartementet. 2011. Meld. St. nr. 29 2010–2011. *Felles ansvar for eit godt og anstendig arbeidsliv.*
- Bjørge, Tore. *Forebygging av kriminalitet.* Universitetsforlaget. 2015.
- Departementene. *Strategi mot arbeidslivskriminalitet.* 13. februar 2017.
- Duco van Heel, Frontex Anti-Trafficking Coordinator. Presentasjon av JO Triton 17. oktober 2017. Stockholm.
- Eurojust. *Prosecuting THB for the purpose of labour exploitation.* December 2015.
- Europol og Interpol. 2016. *Migrant smuggling in the EU.*
- Europol. 2014. *Trafficking in human beings and the Internet. Intelligence notification.*
- Europol. 2015. *Exploring tomorrow's organised crime.*
- Europol. 2016. *Situation report. Trafficking in Human Beings in the EU.*
- Europol. 2017. *Serious and organised crime threat assessment. Crime in the age of technology.*
- FAFO. 2015. *Ikke våre barn. Identifisering og oppfølging av mindreårige ofre for menneskehandel i Norge.*
- FNs bærekraftsmål. 2015.
- FNs Palermoprotokoll. 2000.
- GRETA. *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Norway. Second evaluation round.* 21 June 2017.
- ILO and Walk Free Foundation. 2017. *Global estimates of modern slavery: Forced labour and forced marriage.*
- Jansen, Synnøve Ø., 2014. *Menneskehandel og tvangsarbeid. En forstudie om gråsoneproblematikk innenfor innsatsområdet arbeidsmarkeds kriminalitet.* PHS.
- Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM). 2017. *Rapport fra Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel 2016.*
- KOM. 2011. *Rapport fra Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel 2012.*

- Kripos. 2015. Trendrapport 2016. *Organisert og annen alvorlig kriminalitet i Norge.*
- Länsstyrelsen Stockholm Rapport 2015:30. *Människohandel med barn. Nationell kartläggning 2012–2015.*
- Lov av 01.01.2016 om donasjon og transplantasjon av organer, celler og vev.
- Nasjonellt metodstödsteam mot prostitution och människohandel (NMT).
- Ot. Prp. nr. 62 (2002–2003). *Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (lovtiltak mot organisert kriminalitet og menneskehandel, gjengangerstraff mv.).*
- Politidirektoratet. 2017. *Anmeldt kriminalitet og straffesaksbehandling 2016. Kommenterte STRASAK-tall.*
- Politidirektoratet. *Rammer og retningslinjer for de nye politidistriktene, versjon 1.2.* 2016.
- Politiets utlendingsenhet. 2016. *Forsvunnet. Asylsøkere som forsvinner fra kjente adresser.*
- Prop. 68 L (2015–2016) *Endringer i straffeprosessloven mv. (skjulte tvangsmidler).*
- PRO-senteret, 2017. *Mistanke og magesfølelse. Hjelpesystemet i Oslo sin kunnskap om enslige mindreåriges erfaringer med salg/bytte av sex.*
- Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel. 2016.
- Regjeringens strategi mot arbeidslivskriminalitet. 2015.
- Riksadvokaten. *Straffesaksbehandlingen i politiet i 2016 – Riksadvokatens bemerkninger. Riksadvokatens rundskriv nr. 1/2017. Riksadvokatens mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen.*
- Rt-2013-39 Høyesterett. *HR-2017-1124-A.*
- Straffeloven (Lov om straff) av 20. juni 2005 nr. 28.
- UNODC. 2016. *Global report on trafficking in persons 2016.*
- World Economic Forum. 2016. *The Global Information Technology Report.*

POLITIET
KRIPOS

KRIPOS

Telefon 23 20 80 00, Desken 23 20 88 88
Postboks 8163 Dep, 0034 Oslo
E-post: kripos@politiet.no
Internett: www.politi.no/kripos